

HENLEINOVSKÉ POVSTÁNÍ NA JESENICKU V ZÁŘÍ 1938 OPTIKOU ČESKOSLOVENSKÉHO VYŠETŘOVÁNÍ¹

Ondřej Kolář

Ondřej Kolář: Henlein Uprising in Jeseník Region in September 1938 Seen through Czechoslovak Investigation Reports

The study deals with the German pro-Nazi insurgency in Czechoslovakia in 1938, leading to the Munich Agreement, on the example of Jeseník district, remote and predominantly mountainous region of western part of Czech Silesia. Research is based primarily on post-war investigation agenda, as well as memoirs and press articles. The article aims to analyse preparations (mainly smuggling of weapons) and goals of the insurgents, as well as their ties to German intelligence and military personnel. Another purpose of this paper is to identify the main actors of the uprising regarding to their social status and previous political affiliations. Final part of article focuses on response of Czechoslovak security forces in wider context of Czechoslovak defence strategy.

Key Words: Silesia, Jeseník Region, Nationalism, Insurgency, Paramilitarism, Czech-German Relations

Události září 1938 v československo-německém pohraničí se dlouhodobě těší badatelské pozornosti. Již od 80. let 20. století v tomto směru panovala snaha vymezit se proti ideologickému narativu o „odevzdání pohraničí bez jediného výstřelu“ a o morální rehabilitaci příslušníků prvorepublikových ozbrojených složek,² potažmo i německých antifasistů.³ I v případě regionu Jesenícka je historiografie dramatických událostí z posledních týdnů první republiky již poměrně bohatá.⁴ Přesto dosud chybí systematické zpracování problematiky, stejně tak dosavadní případové studie, navzdory své nepopíratelné informační hodnotě, převážně nereflktují širší politické a strategické souvislosti.

Předkládaná práce usiluje o popis a analýzu průběhu henleinovského povstání v oblasti někdejšího politického okresu Jeseník⁵ primárně na základě dokumentů z provenience

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

2 Ota HOLUB, *Stůj! Finanční stráž!* Praha 1987; Jindřich MAREK, *Smrt v celním pásnu: historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918–1948*, Cheb 2000; Jiří PADEVĚT, *Krvavý podzim 1938*, Praha 2020; KOLEKTIV, *Muži na hranici. Příběhy z roku 1938*, Praha 2019.

3 Srov. *Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých historických studií*, Praha 2008.

4 Petr PROCHÁZKA, *Příběhy z pohraničí*, Jeseník 2007; Jana HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“ *Rok 1938 ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník*. (Online, stav k 1. 2. 2021: http://www.archives.cz/zao/resources/jesenik/domu_do_rise.pdf); Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969; Julius GRAW, *Die Stadt Zuckmantel, Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938*, Cloppenburg 2004.

5 V textu pro větší přehlednost používáme současné místní názvy.

československých vyšetřovacích a justičních orgánů. Jde jednak o kusá hlášení bezpečnostního aparátu již z doby povstání a bezprostředně po něm, především se však jedná o záznamy z poválečného retribučního stíhání povstalců u Mimořádného lidového soudu (MLS) v Opavě.⁶ Zjištěné poznatky jsou podrobeny komparaci s dalšími zdroji, především dobovými německými kronikami či vzpomínkovými texty. Práce si klade za cíl jednak verifikaci a upřesnění faktografických údajů o nejdůležitějších ozbrojených střetech ve zkoumaném prostoru, jednak bližší sociální a profesní charakterizaci klíčových aktérů, jímž dosud byla věnována relativně malá pozornost, jelikož výzkumy se zatím zaměřovaly především na mapování osudů obětí z řad československých ozbrojených sil. Z téhož důvodu byly dlouhodobě přehlíženy také příběhy perzekvovaných či zavražděných německých odpůrců režimu, jež míníme tímto textem alespoň stručně připomenout.

Zkoumaný region Jesenicka nebyl první fází henleinovského povstání,⁷ jež vypukla 12. září, výrazněji postižen. Klíčovým datem se zde stalo až 22. září, kdy povstalecké ozbrojené formace vystupňovaly svou aktivitu. Důvodem se stala mezinárodně-politická situace, kdy po předchozích diplomatických jednáních Hitlerův štáb očekával, že ČSR bez boje vydá značnou část pohraničí.⁸ Politická reprezentace v Berlíně ani povstalečtí předáci však neočekávali pád Hodžovy vlády, k němuž došlo právě 22. září, a následné vyhlášení mobilizace československé branné moci.⁹ V situaci, kdy Berlín nepočítal s dalším československým odporem, Sudetoněmecký Freikorps coby nejpočetnější z povstaleckých paramilitárních organizací obdržel právě 22. září rozkaz k obsazení pohraničních výběžků. Tyto ozbrojené akce měly ještě více destabilizovat československou státní moc v pohraničí a urychlit předání vlády německým orgánům. Navenek události měly působit jako spontánní projev nespokojenosti sudetských Němců s ČSR, koordinační role říšských orgánů se tajila.

Obdobně později po připojení Jesenicka k Německu oficiální publikace a kroniky ličily dění jako projev vlastní iniciativy lokálního obyvatelstva. Materiální a organizační podpora ze strany říšských tajných služeb a ozbrojených sil byla zamlčována či marginali-

6 Srov. Dušan JANÁK, *Činnost mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické 43, 1994, č. 3, s. 245–283; Ondřej KOLÁŘ, *Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuce v západním Slezsku 1945–1948*, Opava 2021.

7 V textu užíváme označení „henleinovské povstání“, jelikož jeho účastníci vesměs patřili ke členům či přívržencům Henleinovy Sudetoněmecké strany. Alternativní označení „sudetoněmecké povstání“ se její jako zavádějící, jednak s ohledem na problematičnost geografického vymezení „Sudet“, jednak s ohledem na fakt, že řada „sudetských“ Němců povstání nepodporovala, což se některým z nich stalo osudným. Naopak v povstání vedle „sudetských“ Němců bojovala řada Němců z Říše i z „nesudetských“ částí ČSR, jako např. Těšínska a Hlučínska. Obecněji k proměnlivému chápání termínu Sudety viz Eva HAHNOVÁ, *Od Palackého k Benešovi: německé texty o Česích, Němcích a českých zemích*, Praha 2014.

8 Srov. Werner RÖHR, *September 1938: die Sudetendeutsche Partei und ihr Freikorps*, Berlin 2008.

9 Srov. např. Ludvík KREJČÍ, *Já se generálem nenarodil: z písemností hlavního velitele čs. armády nejen o roce 1938*, Praha 2018.

zována. Tato okolnost poněkud znesnadňuje orientaci v pramenech a vyžaduje značnou dávku kritičnosti. Stejně tak po válce řada soudně stíhaných účastníků povstání popírala příslušnost k Freikorpsu a dalším povstaleckým strukturám a líčila svou účast jako spontánní iniciativu. I tento narativ musíme brát se značnou rezervou. Pro srovnání uvedme, že např. z geograficky blízkého regionu Osoblažska máme zprávy o roztržkách mezi předáky Freikorpsu, mezi nimiž byli říšští Němci, s lokálními činovníky Sudetoněmecké strany, stejně jako o snahách říšských policistů koordinovat aktivity povstalců. V případě Jesenicka bohužel v tomto směru máme útržkovitější informace.

Pro pochopení dění v poslední dekádě září 1938 je třeba stručně nastínit hlavní strategické souvislosti. Příkaz k obsazení pohraničních výběžků se v případě jesenického okresu týkal primárně Javornicka. To navíc nebylo kryto přirozenými terénními překážkami ani pohraničním opevněním. Navíc blízkost Pačkova, coby lokálního sídla Freikorpsu, předurčovalo okolí Javorníku k tomu, aby se stalo dějištěm nerovného boje. Méně zřejmou souvislost má Jesenicko se snahou nacistů o ovládnutí Osoblažska.¹⁰ Pro získání a udržení kontroly nad touto oblastí museli povstalci držet území; odpovídající zhruba tehdejšímu Soudnímu okresu Zlaté Hory. Zajištěním této oblasti zároveň došlo k narušení železničního a silničního spojení Jeseníku se správními a vojenskými orgány v Krnově a Opavě.

Cílem henleinovců se tedy stalo dobytí tří pohraničních měst Jesenicka: Javorníku, Vidnavy a Zlatých Hor. Povstalci se však zároveň nemínili pouštět do útoku na samotný Jeseník, coby posádkové město, za nímž v hornatém terénu navíc ležela linie lehkého opevnění.¹¹ Právě na této linii byla také soustředěna většina československých vojenských sil v regionu. Samotnou státní hranici bránila jen rozptýlená družstva Stráže obrany státu (SOS), vyzbrojená toliko pěchotními zbraněmi. Tyto oddíly měly v případě války ústupovým bojem zpomalovat nepřátelský postup po několik dní, dokud armáda nezmobilizuje, což se prakticky rovnalo obětování daných útvarů.¹²

Sledujeme-li průběh bojů 22. září, můžeme pozorovat jisté podobnosti mezi zdánlivě izolovanými akcemi Freikorpsu a dalších polovojenských formací v různých lokalitách podél státní hranice.

Javornicko

Relativně málo paradoxně víme právě o událostech v oblasti Javornického výběžku, jehož obsazení patřilo k prioritám povstalců. Není bez zajímavosti, že podobné „pramenné vakuum“ existuje i v případě okolí Osoblahy. Tento stav lze snad částečně vysvětlit tím,

¹⁰ Zemský archiv (dále jen ZA) v Opavě, Mimořádný lidový soud (dále jen MLS) Opava, inv. č. 1190/46.

¹¹ Obecně srov. Jan LAKOSIL, *Československé opevnění 1938*, Praha 2017.

¹² Srov. Radan LÁŠEK, *Jednotka určení SOS. Díl 2*, Praha 2007.

že z těchto nejohroženějších příhraničních pozic se velká část tamních Čechů a antinacistů včetně části státních zaměstnanců evakuovala již před začátkem ozbrojených operací, potažmo v jejich rané fázi. Vlivem této okolnosti se pováleční vyšetřovatelé potýkali s absencí svědků.

Cenné informace o dění v Javorníku jistě mohl podat šéf tamní policejní expozitury dr. Josef Procházka. Ten válku přežil a před opavským retribučním tribunálem vypovídal v procesu s jistým Karlem Straubem (uváděn též jako Staube či Strube).¹³ Procházko svvědectví se však bohužel týkalo výhradně činnosti obviněného a není známo, že by policista při nějaké jiné příležitosti o zářijových událostech roku 1938 vypovídal podrobněji. Přesto Procházkův výslech ve Straubeho kauze přinesl cenný poznatek – dle sdělení policejního šéfa, které potvrdili též předváleční javorničtí policisté Josef Valášek a Josef Chocholatý, ve dnech před povstáním z města uprchla zhruba polovina německých obyvatel. Vzhledem k rovinatému terénu a blízkosti Pačkova, kde sídlil štáb Freikorpsu, nebyl tento vývoj nikterak překvapivý.

Obdobně jako ve Zlatých Horách, i v Javorníku během 22. září došlo k odzbrojení a internaci části příslušníků československých ozbrojených sil. Detaily o průběhu těchto událostí bohužel v retribuční agendě nenacházíme. Mezi internovanými však byl s největší pravděpodobností i Procházka, jehož úřady následně evidovaly jako nezvěstného. Nikdo z příslušníků SOS, kteří se po 22. září evakuovali do okolí Jeseníku, nebyl schopen udat podrobnosti o osudu policejního šéfa.¹⁴ Čechoslováky zadržené v Javorníku pak převezl do Pačkova řidič autobusu Viktor Linke, pozdější šofér opavského gestapa. Ten se dle vlastních slov v době vypuknutí povstání nacházel na služební cestě a detaily o obsazení města neznal. Z jeho výpovědi jednoznačně nevyplývá, zda k převozu zajatců došlo již 22. září, nebo až příštího dne. Obecně se však povstalci většinou snažili přepravit zajatce za hranice co nejdříve. Transport prý Linkemu nařídil hoteliér Jindřich (Heinrich) Kupka, v době poválečného vyšetřování nezvěstný coby voják Wehrmachtu.

Lze usuzovat, že Linke byl do aktivit povstalců zapojen více, než přiznal. Obecná relace SNB v Javorníku z dubna 1946 uváděla – bohužel bez odkazu na konkrétní zdroje – že-dotyčný již před povstáním údajně využíval svou profesi řidiče k pašování zbraní a že se v době povstání podílel na zatýkání odpůrců nastupujícího režimu. Tomu ostatně nasvědčuje i fakt, že již pár týdnů po Mnichovu získal místo u gestapa v Šumperku a později v Jeseníku. O jmenování se pravděpodobně zasadil gestapák Matušek z Pačkova, s nímž zřejmě Linke spolupracoval na přípravách povstání.

¹³ ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1558/46.

¹⁴ Ivana KOLÁŘOVÁ, *Bezpečnostně-politické poměry na Frývaldovsku v letech 1918–1938 očima pořádkového aparátu*, Slezský sborník 117, 2019, č. 1, s. 43–70.

Dále měl Linke na podzim 1938 svědčit u soudu proti antinacistovi Emilu Baumovi, který v roce 1936 udal několik Linkeho známých pro špionáž a také se „provinil“ strháváním plakátů SdP v Javorníku. Dle Baumovy výpovědi se prý sám Linke, ač byl v kauze zároveň svědkem, účastnil jako člen gestapa jeho výslechů, během nichž používal násilí. Vše tedy nasvědčuje tomu, že se Linke, tak jako řada dalších povstalců, záhy po „osvobození“ pohraničí zapojil do vyřizování účtů s politickými oponenty. Několik osob měl dle svědků zadržen již v posledních dnech září 1938 jako člen Freikorpsu, tedy ještě před nástupem ke gestapu. Kupříkladu komunista Josef Paschke byl dle vlastních slov internován 23. září. Za doložené delikty byl Linke po válce odsouzen na 20 let, v roce 1955 se dočkal amnestie.¹⁵

Ferdinanda Ehrlicha, jenž měl zatýkat antinacisty spolu s Linkem, MLS překvapivě osvobodil.¹⁶ Tribunál zprostil obžaloby také Johanna Fröhlicha, jemuž se nepodařilo prokázat, že by zapůjčil svůj automobil Freikorpsu.¹⁷

Za členství ve Freikorpsu se před soudem ocitl také Otto Hanke, který přiznal, že se 22. září z rozkazu lesníka Rottera účastnil hlídkové služby na okraji Javorníku. Zde mohl z dálky pozorovat příslušníky finanční stráže v Travné, kteří se stahovali směrem k Žulové. Ty zakrátko zadržel jiný z povstaleckých oddílů. Následně se Hanke podílel na zatýkání českých úředníků a jejich rodin. Železničář Václav Bártl popsal, jak byla budova nádraží v Javorníku obklíčena bojůvkáři. Po několika hodinách oboustranného vyčkávání povstalci vyslali skupinu pěti mužů v čele s doktorem Josefem Hennelem. Ti zabavili staniční pokladnu a personál zadrželi. Ke členům této zatýkací skupiny patřil i Hanke. Povstalci poté převedli zajatce do tělocvičny měšťanské školy, kam později přibýlo také několik příslušníků SOS z okolí. O místních policistech Bártl nehovoří – je možné, že právě ty mezitím Linke převezl do Pačkova.

Hanke po válce popíral podíl na internaci železničářů. Prý došlo k záměně s jistým Ottou Hauckem, což měly doložit i existující fotografie příslušníků Freikorpsu, pořízené po obsazení nádraží.¹⁸ Daná argumentace jej neuchránila před rozsudkem ve výši 10 let žaláře.¹⁹

15 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1698/46.

16 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1453/46.

17 MLS Opava, sign. Ls1403/46.

18 Skutečně existuje dochovaný snímek skupiny Němců, částečně vyzbrojených, před nádražní budovou. Ten však soudě dle přítomnosti žen a dětí na fotografii vznikl až po ukončení „obklíčovací akce“. Za poskytnutí fotografie děkuji panu Květoslavu Growkovi.

19 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1674/46.

V příštích dnech, po obsazení povstalci, se Javornicko stalo útočištěm německých uprchlíků z bojové zóny kolem Vápenné.²⁰ Podrobnější zmapování tamních událostí však nadále zůstává úkolem budoucího bádání.

Vidnava a Velká Kraš

Nejzávažnější a nejtragičtější průběh měly události ve Vidnavě a následný ústup československých státních zaměstnanců a civilistů přes Velkou Kraš. Ve čtvrtek 22. září skupina henleinovců (a snad i říšských Němců) obsadila hraniční přechod ve Vidnavě a nedalekou budovu pošty. K události podle všeho došlo v brzkých odpoledních hodinách, kdy se povstalci aktivizovali i v jiných oblastech slezského pohraničí. Impulsem se kromě direktiv Freikorpsu stalo též vysílání německého rozhlasu z Vratislavi informující, že československé úřady vyklízejí Chebsko a že lze očekávat odstoupení pohraničí Říši.²¹

K obsazené vidnavské celnici vyrazil na motocyklu inspektor II. třídy finanční stráže Josef Novák (nar. 1898) v doprovodu dozorce Františka Pospíšila (nar. 1914), aby se pokusili s Němci vyjednávat. Později se objevila svědectví, že Novák, bývalý legionář, svou smrt toho dne předpověděl. Ať už se legenda s martyrologickým nádechem zakládá na pravdě či nikoliv, dvojice motocyklistů byla v blízkosti pošty napadena střelbou. Novák ještě stihl hodit mezi útočníky ruční granát, který několik nepřátel zranil. Oba finančníci na místě zemřeli.²² Na následky zranění po výbuchu Novákova granátu později v nemocnici v Nise zemřel povstalec Alfred Fitz.²³ Tragédií u pošty však vidnavské drama neskončilo. Později téhož dne henleinovská bojůvka ostřelovala evakuační železniční transport z Vidnavy do Hukovic, přičemž usmrtila rolníka Viktora Dadáka (nar. 1878).²⁴

Za účast na těchto událostech bylo po válce stíháno několik občanů Vidnavska. Patřil k nim Otto Gebauer, narozen 1891 v Bílovci, příslušný do Vidnavy a bytem tamtéž, nevoják a profesí vedoucí tiskárny. Do hledáčku vyšetřovatelů se Gebauer dostal poté, co příslušníci Sboru národní bezpečnosti v únoru 1946 v bytě jistého Karla Schöppela našli fotoalbum zachycující události roku 1938 ve Vidnavě. Na jednom ze snímků byl identifikován Otto Gebauer jako příslušník polovojenského oddílu vyzbrojeného puškami. Dotyčný při následném výslechu přiznal, že 20. září vstoupil v Šubrtově Kraši (dnes místní

20 Srov. J. HRADLOVÁ, „Domů do Říše!“

21 Srov. O. KOLÁŘ, *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*, Praha 2016, s. 227–235; Vladimír BRUŽŇÁK – Josef MACKE, *Morový rok: kronika tragického roku 1938 na Sokolovsku a Karlovarsku. 1. díl Sokolovsko*, Cheb 2017.

22 Viz Jaroslav BENEŠ, *Stráž obrany státu 1936–39*, Dvůr Králové nad Labem 2007.

23 HRADLOVÁ, „Domů do Říše!“

24 Dadák nebyl jedinou českou civilní obětí toho dne na Jesenicku. Ve večerních hodinách byl v Žulové zastřelen čtyřicetiletý Rudolf Klimeš. Zatímco Dadák, Klimeš a další čeští civilisté zabiti v pohraničí jsou pozapomenutými oběťmi henleinovské revolty, dvě oběti osudného 22. září 1938 na Vidnavsku z řad německých antifasistů jsou v podstatě zapomenuty zcela.

část Vidnava-Krasov, tehdy samostatná obec Schubertskrosse v Německu) do Freikorpsu. Do Německa prý odešel jen nakrátko z rodinných důvodů a ke službě ve Freikorpsu zde byl donucen. Potud by šlo o klasickou argumentaci, již se po válce hájila řada bojůvkářů.

Oddíl, v němž Gebauer sloužil, o dva dny později přepadl vidnavskou celnici. Sám Gebauer však dle svých slov v té době konal službu u telefonu na velitelství útvaru a přestřelky se neúčastnil. Až později téhož dne na příkaz dr. Kuchnarta několik hodin konal strážní službu ve Vidnavě. Den po incidentu dotýčný s manželkou z obav před hrozícími boji v pohraničí uprchl do německého vnitrozemí a vrátil se až po Mnichovu.

Soud vyslechl čtyři finanční strážníky sloužící v době nepokojů ve Vidnavě, ti však nemohli Gebauerovu účast na přepadu celnice potvrdit ani vyvrátit. Soud nakonec obžalovaného rozhodnutím z 9. listopadu 1946 potrestal 20 lety žaláře. V květnu 1954 prezident republiky Gebauera amnestoval.²⁵

Se stejným trestem od MLS odešel také Artur Mihler, nar. 1890 v Bukovicích, statkář v Hukovicích a bývalý důstojník rakousko-uherské armády. Podle svědectví člena Freikorpsu Rudolfa Erforta (nar. 1902 ve Vídni, příslušný do Vidnavy) Michler spolu s vidnavským zvěrolékařem Peterem a říšským Němcem Grafem patřil k velitelům Freikorpsu v Pačkově, kde se již kolem 20. září formovaly oddíly k výpadům do ČSR. Sám Erfort byl nasazen v okolí Žulové a o bojích ve Vidnavě věděl jen z doslechu. Podrobněji vypovídal přeživší finančníci. Rudolf Zelený a Ferdinand Kubica osudného 22. září 1938 kolem poledne jako první vyrazili k nepokojům u hraničního přechodu. Do města proti nim prý pochodoval dav asi 80 henleinovců, před nímž údajně kráčela skupina dětí, jejich přítomnost zřejmě měla československé ozbrojené síly odradit od střelby. Oba muži zákona se rozhodli ustoupit zpět do města, byli však davem napadeni a odzbrojeni. Mezi muži, kteří zbili Zeleného, oba finančníci poznali Michlera. Dvojici se po krátké potyčce podařilo uprchnout a následnému obsazení pošty ani přestřelce, při níž padli Novák a Pospíšil, již Zelený s Kubicí nebyli přítomni.

Samotný Michler se před soudem nepřiliš přesvědčivě hájil tím, že 21. září přešel do Německa, aby pomohl se stěhováním známému, který se z obav před válkou rozhodl opustit pohraniční zónu. Druhý den po návratu do Vidnavy prý Michler potkal Zeleného, který byl pod vlivem alkoholu. Proto mu s několika kolemjdoucími raději odebrali zbraň. Michler však patrně netušil, že vyšetřovatelé mají k dispozici výpověď jeho někdejšího spolubojovníka Erforta. Jak již bylo řečeno, soud argumentům obviněného neuvěřil a při zasedání 3. února 1947 obžalovaného uznal vinným. Na svobodu se Michler dostal roku 1955 a po propuštění byl vysídlen.²⁶

²⁵ ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1704/46.

²⁶ Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1709/46. Michlerovu důležitou roli ve Freikorpsu dokládá fakt, že později za okupace vydával potvrzení o službě ve Freikorpsu. Viz J. HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“

Před retribučním tribunálem se na základě Erfortovy výpovědi ocitl také klempř Karl Schöppel, nar. 1881 ve Staré Červené Vodě. Ten doznal účast na přepadení poštovního úřadu, údajně však prý byl přizván jako dobrovolný hasič, „*neboť se očekávalo, že dojde k přestřelce a k event. ničení majetku*“. Že dotyčný nebyl ozbrojen, potvrdili i poštovní zřízenci Stanislav Mádlo a Miroslav Srubek, zbraň u obžalovaného neviděli ani finančníci Zelený s Kubickou. Soud tak Schöppela 26. listopadu 1946 osvobodil.

Srubkova výpověď v Schöppelově kauze je patrně nejpodrobnějším a nejucelenějším svědectvím o vidnavských událostech 22. září 1938, proto jí věnujeme více pozornosti: Jmenovaný toho dne sloužil na poště jako telefonista. Zhruba ve 12:15 viděl scroení u celního přechodu na německé straně hranice, o čemž telefonicky vyrozuměl četnictvo. Dostal instrukce setrvat na místě. O čtvrt hodiny později se objevil listonoš Rudolf Weiss, který požadoval předání úřadu do německých rukou. Když poštovník Mádlo odmítl, vtrhl dav do budovy. Srubek z okna viděl potyčku henleinovců se Zeleným a Kubickou a o něco později, zatímco Mádlo jednal s Weissem o podmínkách předání agendy, slyšel detonace a střelbu. Vidnavský starosta Ueberall následně volal z pošty do Nisy pro lékařskou pomoc. Když potom byli Srubek s Mádlem vyváděni z budovy, viděli ve dvoře těla Nováka a Pospíšila a jednoho padlého Němce, údajně bývalého šoféra obchodníka Bauma. Ve dvoře mezi jinými v té době postával i Karel Schöppel.

Ten ostatně neměl po osvobozujícím rozsudku zdaleka vyhráno. Obnovení retribučních řízení po „Vítězném únoru“ jej zastihlo v odsunovém středisku v Lešanech. Kvůli zdravotním komplikacím nemohl být opětovně vzat do vazby, přesto došlo k revizi jeho případu. MLS tentokrát při přelíčení 9. září 1948 vynesl verdikt 20 let žaláře. Vzhledem k jeho zdravotnímu stavu však úřady nakonec upřednostnily Schöppelovo vysídlení, k němuž došlo v dubnu následujícího roku.²⁷

Krátce po bojích u poštovního úřadu českoslovenští státní zaměstnanci s rodinami vyklidili Vidnavu. Městem se prý mezitím šířily zvěsti o chystaném útoku komunistických bojůvek, jež se měly shromažďovat v lomu na Mandelbergu. Starosta Ueberall proto nařídil rozestavit hlídky a zadržet známé sympatizanty KSČ. Lze však předpokládat, že realita byla poněkud odlišná a že povstalci začali pronásledovat své politické odpůrce, aniž by reálně existovala hrozba nějaké ozbrojené akce komunistů. Ostatně i v jiných případech se povstalci po válce hájili tvrzením, že jejich akce představovaly preventivní obranu proti excesům komunistů.²⁸

27 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls35/48. Schöppelovu účast na incidentu dokládá i dobová kronika vidnavské školy, podle níž byl dotyčný v boji s finanční stráží lehce raněn. Srov. J. HRADLOVÁ, „*Domů do Říše!*“.

28 Srov. O. KOLÁŘ, *Mimořádný lidový soud v Opavě a „velká“ retribuční v západním Slezsku 1945–1948*, Opava 2021, s. 21–24.

Jedna z těchto „protikomunistických hlídek“ složená z Ferdinanda Otteho a Alfreda Gürtlera zajistila dělníky Emila Bretha, Josefa Skoupého a jistého Haukeho. Ti se podle poválečné výpovědi Skoupého v době „zatčení“ pouze vraceli domů z práce, jelikož provoz v továrnách byl v důsledku mimořádných událostí zastaven. Trojici zadržených převzala další hlídka Freikorpsu, přičemž Breth byl během eskorty za nejasných okolností zastřelen. Podle Skoupého byl vrahem neznámý muž, který na Bretha dvakrát vystřelil z dálky, podle oblečení se mohlo jednat o Gürtlera.

Zámečník a bývalý člen křesťansko-sociální strany Otte (nar. 1902) po válce tvrdil, že se neúčastnil přepadu pošty a až později se spolu s dalšími muži přihlásil k hlídkové službě, k níž mu byla v Šubrtově Kraši přidělena vojenská karabina. U střelby na Bretha prý nebyl přítomen a o následných událostech ve Velké Kraši pouze slyšel. Brethovým vrahem měl dle doslechu být příslušník Freikorpsu z Otmuchova, tedy říšský Němec. Přesto soud Otteho za neoprávněné zadržení tří osob a nepřímé zavinění Brethovy vraždy odsoudil na smrt.²⁹ Gürtler byl potrestán desetiletým žalářem.³⁰ Vynesení přísného rozsudku patrně představovalo reakci na tlak veřejného mínění, aby byl za vidnavské události někdo potrestán. Reálná vina Otteho byla přitom v porovnání s jinými souzenými dosti relativní a vyšetřování jeho kauzy nebylo nikterak důkladné.

Zhruba ve stejné době, kdy zahynul Breth, došlo nedaleko k další tragédii, když povstalci ve Velké Kraši napadli střelbou evakuační vlak z Vidnavy. V souvislosti s uvedeným incidentem stanul před MLS rolník z Velké Kraše Emil Böser, nar. 1898, veterán první světové války. Mezi svědky figuroval četník Basilius Moškoř, který ze své předválečné služby znal Bösera coby činovníka hasičské pojišťovny, který se stýkal s několika prominentními henleinovci. Moškoř také patřil k pasažérům vlaku (jejichž počet se dle různých zdrojů pohyboval mezi 30 a 40), který byl při evakuaci Čechů z Vidnavy ostřelován v blízkosti školy ve Velké Kraši. Mezi střelci prý poznal učitele Rudolfa Königa, Böserovu účast však doložit nemohl. Při střelbě bylo zraněno několik finančníků a četnický strážmistr Vrbský, zahynul rolník Viktor Dadák. Příslušníci SOS po incidentu opustili vlak a dále ustupovali pěšky přes Hukovice, Kobylou a Žulovou k Vápenné.

Během ústupu přes Hukovice shodou okolností manželka Artura Michlera nabídla Čechoslovákům občerstvení. Zelený, dosud silně rozhořčený Michlerovým chováním ve Vidnavě, se proti ženě ve vzteku ohnal pažbou pušky. Později za okupace se Zelený v Lošticích náhodně setkal s Michlerem, v té době nadporučíkem německé armády. Dotyčný se prý choval korektně a po krátkém rozhovoru se oba muži rozloučili podáním ruky.

²⁹ ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1251/46.

³⁰ Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1500/46.

Události ve Velké Kraši vylíčil také respicient finanční stráže Josef Pousar. Podle něho několik henleinovců proniklo do vagonů a odzbrojovalo pasažéry. Některé z útočníků znal od vidění, ne však jmény. Přítomen měl být i německý starosta Vidnavy. Dle dalšího finančníka Jana Zábrodského, který dříve osudného dne zpozvdálí sledoval obsazení vidnavské pošty, byly při přepadu vlaku použity i ruční granáty. Těžká zranění utrpěli finančníci Martínek, Jašek a Homolka, pět dalších bylo lehce raněno. Muže s nejvážnějšími zraněními několik spolubojovníků transportovalo do nemocnice v Jeseníku (zřejmě rekvírovaným automobilem), ostatní ustupovali dále přes Žulovou. Ve shodě se Zábrodským vypovídal i jeho kolega Rudolf Jaroš.

Z pramenů bohužel nevyplývá, kolik civilistů se v přepadeném transportu nacházelo. Jelikož dle Zábrodského slova většina státních zaměstnanců již dříve odeslala své rodiny do vnitrozemí, byl nešťastník Dadák patrně jedním z mála.

Obviněný povstalec Böser zdůraznil, že až do roku 1938 byl členem německé agrární strany, do SdP přešel až se splynutím obou stran. V říjnu 1938 se stal starostou Velké Kraše, mimo to působil ve veteránských a hasičských spolcích. Funkci starosty údajně vykonával nerad a usiloval o její předání. Útok na vlak dle jeho slov nebyl předem plánován, obyvatele obce inkriminovaného dne svolal hasičský signál na trubku. Na návsi se venkované dozvěděli od Ferdinanda Dittricha z Vidnavy, že byl vydán příkaz k zatarasení ústupových cest. Kdo příkaz vydal a proč jej Böser ochotně uposlechl, však výpovědi nevyplývá. Lze ovšem usuzovat, že akci koordinovali Michler a Ueberall.

Sám Böser doznal, že následně asi s pěti dalšími muži³¹ hlídkoval u silnice, kde krátko zastavili a odzbrojili dvoučlennou policejní hlídku na motocyklu. Řidič motocyklu František Obluk se pokusil o útěk a došlo ke krátké potyčce. Po incidentu se Böser odešel domů najít a při návratu na stanoviště viděl přijíždět vlak od Vidnavy. Narychlo proto sehnal několik mužů a zatarasili trať kameny. Při jiném výslechu obviněný tvrdil, že o příjezdu vlaku jej předem informovala spojka z Vidnavy, která také vyřídila příkaz Freikorpsu k odzbrojení Čechů.

Osádka vlaku prý během jízdy střílela z oken, protože si několik mužů zašlo domů pro zbraně a palbu opětovali. Böser použil loveckou brokovnici, někteří měli pistole či flobertky. Osádka vlaku údajně vrhla několik granátů, z nichž jeden prý nešťastnou náhodou vybuchl ve vagoně. (Danou informaci převzala i některá pozdější líčení událostí, podle nichž Dadáka nezabili povstalci, ale nešťastný výbuch československého granátu). Až v této chvíli se dle Bösera na místě objevil oddíl Freikorpsu a zapojil se do střetu. V boji byl „nešťastnou náhodou“ zastřelen místní komunista Ferdinand Vietz, který se jakožto nedoslýchavý údajně náhodně připltěl do palebného pole mužů z Freikorpsu.

31 Měl mezi nimi být i Franz Hillebrand, pozdější dozorce v koncentračním táboře Flossenbürg, Max Gottwald později nasazený na italské frontě a jistý Förster, který za války padl na východě.

Dle jiných zdrojů Vietz zahynul ve rvačce. Je možné, že se pokoušel henleinovcům rozmlouvat útok na vlak, nebo se prostě stal obětí „osvoboditelské“ euforie radikálů. Vietzovy smrti se nejspíše týká i poválečná výpověď jistého Karla Weidnera, německého komunisty zatčeného během povstání. Spolu s ním byl internován i jistý „Ferdinand Fitz“ z Velké Kraše, jehož otec prý zahynul při pokusu o útek před henleinovci. Tímto „Fitzem“ mohl se značnou pravděpodobností být syn Ferdinanda Vietze. Za možného pachatele či spolupachatele Weidner považoval Aloise Wursta (nar. 1898 v Kobylé). Ten byl po válce vysídlen a před soud se nedostal.³²

Ohledně okolností Vietzovy smrti tedy Böser nejspíše lhal. I další jeho tvrzení budila oprávněné rozpaky. Jestliže muži z Velké Kraše již před příjezdem vlaku odzbrojili dva policisty, měli k dispozici jejich zbraně a nebyli odkázáni jen na lovecké a sportovní pušky. Stejně tak skutečnost, že Dadák byl dle matričního záznamu zabit střelou do hlavy na nemalou vzdálenost, svědčí o tom, že někteří útočníci museli být kvalitně vyzbrojeni a vycvičeni.³³ Také tvrzení, že osádka vlaku zahájila palbu první, se jeví jako nepravděpodobné, uvážíme-li, že SOS vesměs dodržovala příkaz užít zbraně jen v případě nezbytné sebeobrany. Böserovo tvrzení, že oddíl Freikorpsu dorazil až v průběhu střetu a byl tvořen cizími lidmi, lze také odmítnout, jelikož dle dobových záznamů jednotce velel Robert Hauser, obecní sekretář z Velké Kraše, jehož Böser jako veřejně činnou osobu musel znát. Rozkaz k zastavení vlaku prý Hauserovi dal Artur Michler. Celkově lze tedy v Böserově případě hovořit o poměrně běžné strategii obhajoby, kdy byla vina dílem svalována na samotné oběti, dílem na anonymní příslušníky Freikorpsu, údajně pocházející „odjinud“. Zároveň je však překvapivé, že se Böser k řadě detailů přiznal sám, byť proti němu chyběli svědkové. Snad předpokládal, že detaily o jeho činnosti jsou v bydlišti natolik známy, že je nemá smysl tajit. MLS obviněného poslal na 25 let za mříže, propuštění se Böser dočkal až roku 1959.³⁴

Za účast na odzbrojení dvou policistů ve Velké Kraši byl potrestán dvaceti lety žaláře také kovář z Velké Kraše Rudolf Brösig, nar. 1880. Součástí jeho spisu je i svědectví policistů Ervina Polaška a Františka Obluka, podle něhož byli henleinovci, kteří jej zajali, ozbrojeni kulovnicemi a pistolemi. (To opět odporuje tvrzení Bösera, že si místní muži šli domů pro zbraně až po příjezdu vlaku). Z výpovědí policistů, kteří byli později převezeni do internace do Nisy, také vyplývá, že k organizátorům činnosti bojůvek ve Velké Kraši patřil učitel neznámého jména a že na místo krátce po incidentu dorazil i vidnavský starosta Ueberall ve společnosti německých vojáků.³⁵

32 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1540/46.

33 Srov. J. HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“

34 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1783/46.

35 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1733/46.

Oním zmíněným učitelem snad mohl být Rudolf König, nar. 1889 v Bukovicích. I on stanul před opavským soudním tribunálem. Jeho podíl na zatarasení železniční trati potvrdil četník Moškoř i někteří místní občané. Podle Moškoře König během přestřelky mířil puškou z okna školy na vlak. Kvůli nesrovnalostem v Moškořově popisu situace v době střelby a kvůli absenci dalších důkazů soud Königa osvobodil.³⁶

Před soud se dostalo několik dalších mužů spojených s násilnostmi ve Vidnavě a Velké Kraši. Ke členům Freikorpsu měl patřit Rudolf Neugebauer (nar. 1900 ve Velké Kraši) potrestaný pěti lety vězení.³⁷ Přísný verdikt 20 let žaláře si vyslechl rolník z Fojtovy Kraše Alfred Habicht (nar. 1901), jehož příslušník finanční stráže Oldřich Hill údajně viděl mezi ozbrojenými henleinovci, kteří pozorovali odjezd vlaku z vidnavského nádraží. Propuštění a následného vysídlení se Habicht dočkal roku 1955.³⁸ Stejný verdikt čekal Emila Mübuse (nar. 1886 v Bernarticích), příslušníka Freikorpsu ve Vidnavě.³⁹ Dělníka Alfreda Somanna z Vidnavy (nar. 1906) soud potrestal patnáctiletým vězením za to, že jako člen Freikorpsu konal strážní službu na hraničním přechodu ve Vidnavě a „vyzdobil“ hraniční zátarasy karikaturami prezidenta Beneše.⁴⁰

Zlaté Hory

Situace v okolí Zlatých Hor v posledních týdnech první republiky se v zásadě nevymykala celkovým poměrům v pohraničí. Kolem poloviny září začali němečtí muži houfně prchat do Německa. Motivy byly různé, od cílené snahy o vstup do Freikorpsu přes úsilí vyhnout se službě v československé armádě⁴¹ po obavy z perzekuce v důsledku preventivního zatýkání sudetoněmeckých aktivistů.⁴² Někteří údajně k útěku využili i železniční trať z Krnova do Jeseníku, vedoucí částečně přes říšské území.⁴³ Přírozeným centrem těchto exulantů se pak staly nedaleké Hlucholazy, kde se ze zlatohorských henleinovců formoval oddíl Freikorpsu. Jeho složení prameny dokumentují jen torzovitě. Většina obviněných, byť třeba přiznali účast na puči, členství v ozbrojených organizacích zapírala. Výjimku představuje výrok Johanna Teifela, podle něhož jiný vyšetřovaneček Georg

36 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1559/46.

37 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1098/46.

38 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1811/46.

39 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls2110/46.

40 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1437/46.

41 K přístupu německých odvedenců k československé armádě srov. Martin ZÜCKERT, *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität: die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik: 1918–1938*, München 2006.

42 Řada henleinovských aktivistů a osob podezřelých ze špionáže byla na počátku henleinovského povstání československými úřady internována ve Štěpánově u Olomouce. Viz např. Václav ŠTĚPÁN, *Alois Vařejka a jeho doba*, Přerov 2007.

43 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls950/46.

Holländer (nar. 1896) pravděpodobně „*byl členem FS* [Freiwilleger Schutzdienst, další z henleinovských ozbrojených formací], *protože tam byl u nás každý*“.⁴⁴ U jednoho zatčeného se po válce našla propustka od velitele V. praporu 1. roty Sud. Fr. „Konrad Henlein“, Gruppe Schlesien v Hlucholazích.⁴⁵

Pozdější svědectví členů SOS hovořila také o pašování zbraní, jež měli organizovat zejména účetní revizor a veterán první světové války Franz Strauf (nar. 1895) a Julius Weiss (nar. 1892), který bydlel ve Skřivánkově přímo na tehdejší státní hranici.⁴⁶ Skladiště zbraní se nejspíš nacházelo v hostinci Johanna Kobera.⁴⁷ Nic z toho se však nepodařilo bezpečně dokázat.

Podle poválečných výpovědí se 22. září během dne rozšířila zvěst, že československé úřady se chystají evakuovat ze Zlatých Hor. Aktéři následné ozbrojené akce pak svůj zárok vesměs interpretovali jako snahu o zabránění chaosu a převzetí bezpečnostní služby do rukou občanů. Proč však neumožnili jednotkám SOS volný odchod a proč ještě téhož dne začali zatýkat politické odpůrce, ovšem obvykle vysvětlit nedokázali. Ve městě se v té době nacházela dvě družstva SOS pod velením vrchního respicienta finanční stráže Karla Technika na celním úřadě a vrchního strážmistra četnictva Františka Hoška na četnické stanici na náměstí. Přesný početní stav obou jednotek není znám, celkově mohlo jít o 20–30 mužů. Podle inspektora finanční stráže Václava Vávry osádka celního úřadu čítala 15 členů SOS.⁴⁸

Už kolem poledne četník Julius Novák cestou z pošty pozoroval, jak se v centru města shlukují ozbrojení muži. Někdy v odpoledních hodinách dorazilo automobilem asi 10 mužů z Hlucholaz.⁴⁹ Vůz řídil Franz Strauf, dalšími pasažéry byli notář Bruno Brodcorp,⁵⁰ elektrotechnik Leopold Theiner (nar. 1903) a Ludwig Kuhn.⁵¹ Právě posledně jmenovaný dle Straufa cestu inicioval z pozice předáka Freikorpsu. Strauf při poválečném výslechu připustil, že měl zbraň, ale prý vykonával pouze funkci řidiče a k Freikorpsu nepatřil. Mimo jmenovaných přiznal svou účast na výpravě také Johann Teifel.

Přesná posloupnost následujících událostí, které se odehrály zhruba mezi 14. a 17. hodinou, zůstává nejasnou.⁵² Povstalci pravděpodobně nejprve odzbrojili družstvo SOS

44 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls3227/46.

45 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1447/46.

46 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1557/46; Ls1608/46. Osada Skřivánkov se v roce 1959 stala součástí Polska.

47 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1697/46.

48 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1608/46.

49 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls25/47.

50 K němu viz Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Jeseník, Notářství (říšské) Zlaté Hory; Radim DULAVA, *Notářství ve Slezsku v letech 1871–1948*, Plzeň 2014 (nepublikovaná diplomová práce).

51 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1557/46.

52 Časové určení vychází z poválečných výpovědí aktérů. Některé publikace udávají, že k odzbrojení a odvozu osazenstva četnické stanice došlo až v 19:30, dochované snímky však dokládají, že k událostem došlo

z celního úřadu. Jeho příslušníci bohužel po válce vesměs vypovídali jen obecně a soustředili se především na identifikaci jednotlivých účastníků povstání. Podrobnější svědectví zanechal jen inspektor Václav Vávra. Podle něho družstvo ztratilo telefonní spojení s nadřazenými útvary, proto velitel nařídil evakuaci. Po pár stech metrů jim zastoupili cestu obchodník Keilich a obecní strážník, kteří je vyzvali k odevzdání zbraní. Vávra s dalšími se shodovali, že následné jednání o odzbrojení vedli Brodkorp, Kuhn a obchodník Kosma.⁵³ Členům SOS byl slíben volný odchod, ale záhy po odevzdání výzbroje je henleinovci obklíčili a zajaté odvedli na náměstí.

Zde dav následně oblehl četnickou stanici, jejíž osádka po kratším jednání také kapitulovala. Velitel družstva Hošek si povšiml, že někteří povstalci měli československé helmy, zřejmě zabavené mužům z celního úřadu. Mohlo však také jít o dezertéry z československé armády. Vyjednávání s osádkou četnické stanice patrně vedli Weiss, Teifel a továrník Rudolf Friedl. Dva posledně jmenovaní to nepopírali, oproti tomu Weiss – stejně jako Strauf – tvrdil, že z Hlucholaz přijel až po odzbrojení SOS. Naopak Friedl argumentoval, že se vydal k četnické stanici právě proto, že viděl přijíždět členy Freikorpsu z Hlucholaz a chtěl využít svou autoritu jako mediátor při vyjednávání, aby zabránil krveprolití. Jako další polehčující okolnost uvedl, že u sebe po dobu okupace uložil odstraněný československý hraniční sloup a po válce jej odevzdal úřadům.⁵⁴

Je možné, že henleinovští předáci v Hlucholazích (Strauf, Kuhn, Weiss, Brodkorp) a Zlatých Horách (Friedl, Kosma) z počátku jednali spontánně a nekoordinovaně. Výpovědi členů SOS však nasvědčují tomu, že odzbrojování a následný převoz zajatců do Hlucholaz řídili navrátilci z Německa v čele s Kuhnem a Brodkorpem za spoluúčasti Friedla. Posledně jmenovaný je též zachycen na snímku u auta, převážejícího zajatce. Svědectví některých důležitých aktérů nám bohužel chybí, Kuhn byl v době poválečného vyšetřování internován ve Švýcarsku a Brodkorp se patrně nacházel v zajetí.⁵⁵ Další zásadní postavu, o níž víme relativně málo, představoval jistý Franz Nohawitza, rodák z Těšínska. Ten před povstáním bydlel v Koberově hostinci a podle svědka Leo Hirschbergera patřil k velitelům Freikorpsu.⁵⁶ Za války se stal správcem věznice v Krnově, později odešel na frontu.⁵⁷ Jeho další osudy zůstávají nejasné. Nelze vyloučit, že šlo o koordinátora vyslaného říšskou zpravodajskou službou. Této hypotéze by nasvědčoval i fakt, že se Noha-

za plného denního světla.

53 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1608/46.

54 Zachovala se fotografie Friedla při odstraňování pohraničního sloupu v říjnu 1938.

55 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1557/46.

56 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1697/46.

57 Nohawitzova činnost v Krnově je dokumentována v soudním spisu s dozorkyní tamní věznice Brunhilde Schnürchovou. ZA v Opavě, MLS Opava, sign. 414/46.

witza krátce po povstání z regionu odstěhoval a že jeho role nebyla v pozdější okupační publicistice, oslavující „osvobození Sudet“, připomínána.⁵⁸

Záhy po odzbrojení SOS začalo také zatýkání českých spolkových činovníků a německých antinacistů. Johann Kober zadržel a do Hlucholaz eskortoval člena Sokola Zdenko Vyhnala a dělníka Alfreda Rothera.⁵⁹ O pár dní později se z vnitrozemí vrátil bývalý předák místní komunistické organizace Franz Pohl, který utekl před nepokoji. Záhy po návratu skončil za mřížemi a celou válku strávil v koncentračních táborech. Na Pohla patrně měli místní nacisté obzvláště spadeno. Četnické relace jej již ve 20. letech líčili jako umírněného a státotvorně smýšlejícího komunistu, v době nástupu Henleinova hnutí se pak Pohl zřejmě stal důvěrníkem místních četníků, kteří jej familiárně oslovovali jako Frantu.⁶⁰ Podle velitele četnické stanice Františka Hoška měl již v létě 1938 Johann Teifel Pohlovi vyhrožoval budoucím zatčením.⁶¹

Řada aktérů povstání se po válce ocitla před MLS v Opavě. Obecně můžeme říct, že většinu vyšetřovaných tvořili muži mezi čtyřiceti a padesáti lety věku, zpravidla rodáci nebo dlouhodobí občané Zlatohorska. Obžalovaní obvykle argumentovali tím, že pokud ve dnech před povstáním odešli do Hlucholaz, učinili tak z osobních důvodů, nikoliv kvůli vstupu do Freikorpsu. Strauf tvrdil, že mu v ČSR hrozilo zatčení na základě falešného udání ze strany Franze Pohla.⁶² Johannu Teifelovi přitížil fakt, že během let okupace získal nacistická vyznamenání. Jiní obvinění se naopak hájili tím, že neobdrželi tzv. pamětní medaili k osvobození Sudet, která se udělovala ve velkém množství. Nezařazení mezi vyznamenané mělo být důkazem nevinu. Uvedená argumentační taktika však soud nepřesvědčila. Eduard Riedel (nar. 1910), potrestaný sedmi lety vězení, se prý do odzbrojování spontánně zapojil poté, co mu přátelé vytýkali nečinnost a slibovali, že účastníci povstání se v Říši budou těšit výhodám.

Pozornost zasluhuje zejména Straufova obhajoba. Dotyčný podle vlastních slov v první polovině září užíval své společenské autority ke zmírnění radikálních projevů henleinovců, za což obdržel pochvalné uznání od přednosta policejního úřadu dr. Kožiny. Jmenovaný však Straufova slova nepotvrdil. Obvinění z účasti na puči podle Straufa plynulo z jeho konfliktů s místními nacistickými předáky – v tomto směru svědecké výpovědi potvrdily, že Strauf měl za války skutečně rozpory s vedoucími činovníky NSDAP, ovšem spíše osobního a obchodního, než politického charakteru.

58 Srov. např. Hans GRÖGER – Josef TARABA, *Freiwalddau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals*, Berlin 1938.

59 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1697/46.

60 Srov. I. KOLÁŘOVÁ, *Bezpečnostně-politické poměry*; ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls3227/46.

61 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls3227/46.

62 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls1557/46.

Dále měl mít na Straufově kompromitaci poddíl Franz Pohl, jednající z osobní zášti. Strauf Pohla později v roce 1949 v žádosti o milost označil za kompromitovaného komunistu, který „šel na ruku“ místním továrníkům a byl zapleten do finančních spekulací. Z KSČ jej vyloučili po manifestaci na Biskupské kupě roku 1926. Tu Strauf chybně interpretoval jako pokus o puč, podporovaný komunisty z Německa. Ve skutečnosti šlo o celkem poklidné shromáždění, které se po výzvě četnictva bez nepokojů rozešlo.⁶³ Nepřátelství mezi Straufem a Pohlem se mělo datovat od počátku 30. let, kdy Strauf údajně odhalil jisté Pohlovy obchodní spekulace. Proto jej Pohl v roce 1938 udával četnictvu a po válce se prý dokonce Straufa a jeho syna pokusil zabít v odsunovém středisku v Mikulovicích. Ještě v roce 1949, kdy si Strauf odpykával trest, prý Pohl mezi německými vysídlení v Horním Bavorsku pomlouval jeho rodinu.⁶⁴

Celkově prameny dokládají čtrnáct soudních přelíčení s účastníky henleinovského puče ve Zlatých Horách. Továrníka Friedla soud potrestal doživotním žalářem, Strauf, Weiss a Teifel byli odsouzeni na 20 et. Ostatní tresty se pohybovaly v rozmezí 5–12 let, padly i dva osvobozující verdikty.

Profilu většiny obviněných se vymyká Jan Ecler, nar. 1906 v Krnově. Původem Čech absolvoval německé školy a jako železničář ve Zlatých Horách se před válkou snažil vyhýbat národnostním sporům. Údajně se měl účastnit obklíčení četnické stanice, při němž „heiloval jako tur“, a následně i zatčení Franze Pohla. Za války se prý chlubil tím, že v týdnech před povstáním jako strojvůdce cíleně zpomaloval vlaky při jízdě přes německé území, aby pasažérům umožnil za jízdy vyskočit a utéct k Freikorpsu. Na Eclerovu obranu během vyšetřování vystoupil jeho bratr, důstojník a účastník odboje. Ten opatřil i pět svědectví popírajících Eclerovu účast na odzbrojování, takže soud nakonec obviněného osvobodil.⁶⁵

Vzhledem k tomu, že mnozí důležití aktéři (Nohawitza, Brodkorp, Kuhn) se před soud nedostali, nebyla jejich účast blíže zdokumentována. Oproti vraždám ve Vidnavě a Velké Kraši v případě Zlatých Hor také chybí možnost srovnání poválečných vyšetřovacích spisů s dobovými německými kronikami. Fakt, že ve Zlatých Horách nebyly oběti na životech, také zřejmě přispěl k tomu, že přetížený lidový soud nepřikládal dokumentaci událostí tak zásadní význam.

Vražda Stanislava Majzlíka v Nových Vilémovicích

Poněkud ve stínu vidnavských událostí dlouhodobě zůstává tragédie z Nových Vilémovic, k níž se navíc váže několik tradovaných nepřesností. Na daném případě lze také

63 Srov. I. KOLÁŘOVÁ, *Bezpečnostně-politické poměry*.

64 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls1557/46.

65 Tamtéž, MLS Opava, sign. Ls950/46.

patrně nejlépe ilustrovat informační přínos retribuční agendy, kdy zejména výpovědi přeživších příslušníků SOS přinášejí zásadní poznatky.

Podrobnosti odhaluje záznam o soudním stíhání Josefa Utnera (též uváděn jako Utner, narozen 1892) a Emila Griesinga (narozen 1903). Obviněný Utner po válce uvedl, že se k událostem, jež vyústily v přestřelku, dostal náhodou a primárně ze zvědavosti. Osudného 22. září mezi pátou a šestou hodinou prý kolem jeho domu na okraji Nových Vilémovic pochodovala skupina mužů z Červeného Dolu. Na dotaz mu jistý Emil Liebe sdělil, že se chystají odzbrojit finanční stráž v obci, jelikož Češi mají být vypovězeni z regionu. Utner dle svých slov odmítl účast na akci, nicméně později po jídle se ze zvědavosti vydal na místo. Údajně dorazil v době, kdy již byli Čechoslováci odzbrojeni. Dle dalších svědků vedl jednání o složení zbraní hostinský Rolke, kromě pušek byl zajatcům odebrán i kulomet. (Podle některých pozdějších tvrzení kapitulaci osádky finanční stráže předcházela přestřelka, všechny výpovědi shromážděné soudem se však shodují na tom, že obránci složili zbraně bez boje).⁶⁶

Po příchodu na místo se prý Utner na Liebeho žádost uvolil, že pomůže s eskortou zajatců do Javorníku. Následně od Liebeho dostal jednu z pušek, zabavených finanční stráží, s deseti náboji. U ostatních účastníků odzbrojovací akce, kterých bylo asi sto, prý zbraně – vyjma těch ukořistěných – neviděl. Někteří snad mohli mít pistole. Dá se však předpokládat, že v tomto směru Utner kryl své krajany. Během čekání na zajištění vozidla pro přepravu internovaných v nastalé tmě dorazila posila finanční stráže z Černého Koutu.⁶⁷ Když se ze tmy ozvaly kroky a hlasy, jeden z povstalců, nejspíše jeden z bratrů Schaarmannových, Čechoslováky vyzval, aby se vzdali. Následně se strhla nepřehledná přestřelka. Utner měl dle svědků vystřelit mezi prvními, či dokonce zcela první. Tuto skutečnost před soudem ostatně nepopřel. Vzhledem k datu narození lze mít za to, že Utner bojoval v první světové válce a uměl s puškou zacházet.

Následná palba trvala asi dvě minuty, než se československá hlídka před přesilou stáhla.⁶⁸ Boj patrně probíhal na vzdálenost několika stovek metrů, zejména pomocí pušek. Jeden z příslušníků hlídky Emil Beran po válce uvedl, že viděl Majzlíka padnout k zemi, ale domníval se, že pouze zalehl, aby se kryl. Že Majzlík chybí, skupina zjistila až po ústupu. Také povstalci si dle poválečných výpovědí z počátku nevšimli, že na místě zůstal padlý. Tělo prý našli až po rozednění příštího dne. Tuto informaci potvrzuje i záznam v obecní

⁶⁶ Srov. Např. P. PROCHÁZKA, *Příběhy*, s. 39–42.

⁶⁷ Podle jiné verze událostí povstalci po odzbrojení finanční stráže vyslali oddíl směrem ke státní hranici, aby pátral po dalších příslušnících československých ozbrojených složek. Tato hlídka pak měla za obci náhodně narazit na finanční strážníky Majzlíka a Gebauera, kteří zrovna přicházeli ke vsi. Ze svědeckých výpovědí je však patrné, že se Majzlík na místo dostal jako člen početnějšího oddílu, vyslaného na pomoc vilémovickým kolegům.

⁶⁸ Pamětník Helmut Bartsch, který ovšem nebyl přímým svědkem události, v rozhovoru pro sdružení Paměť národa dokonce uvádí, že příslušníci finanční stráže hodili po útočnicích granát, který zranil několik osob.

kronice, stejně jako několik pamětnických svědectví.⁶⁹ O případných zraněných na straně povstalců či přihlížejících německých civilistů poválečné soudní spisy nehovoří.

Na Utnera jako pravděpodobného Majzlíkova vraha po válce upozornil správni komisař Nových Vilémovic Václav Hranický, který s navráťivšími se finančními strážníky pátral na vlastní pěst. Místní antifašisté Franz Friemel a Stefan Menzel jej navedli na Utnera, který se prý svým činem během války vychloubal v hostinci.⁷⁰ Svědkové Utnera také označili za agilního nacistu, který nějaký čas zastával funkci blockleitera. Opavský MLS předvolal několik bývalých příslušníků finanční stráže, kteří však Utnera osobně neznali a nemohli potvrdit ani vyvrátit jeho roli. Řada účastníků povstání, jež by bylo možné s Utnerem konfrontovat, již byla vysídlena do Německa. Soud se tak mohl opřít jen o notně torzovité údaje.

Druhý z obžalovaných v Utnerově procesu, Emil Griesing, taktéž tvrdil, že se k incidentu připlel náhodou. Připustil však, že po odzbrojení finanční stráže učil Friedricha Scharmanna zacházet s ukořistěnou puškou. Nic více mu vyšetřování neprokázalo. Obdobně jako Utner pak v průběhu války zastával nižší organizační funkce v NSDAP. Při soudním přelíčení 5. dubna 1947 byl Utner odsouzen na doživotí, Griesing byl potrestán pěti lety vězení. Zda byly tresty, podobně jako u řady dalších retribučních vězňů, později zmírněny, soudní spis bohužel neuvádí. Podle pamětníka Helmuta Bartsche Utner strávil za mřížemi asi deset let, což by odpovídalo vlně amnestií pro retribuční vězně v roce 1955.⁷¹

Zda Stanislava Majzlíka skutečně zavraždil Josef Utner, se pravděpodobně nikdy spolehlivě nedozvíme. Jistý si tím dost možná nebyl ani sám Utner, jelikož vzhledem k nepřehledné situaci a panující tmě stěží mohl mít stoprocentní jistotu, že jeho střela Majzlíka zasáhla. To mu však patrně nebránilo se tímto činem později chlubit. Jelikož dochované výpovědi vesměs označovaly Utnera za jednoho z prvních střelců, ne-li zcela prvního, lze hovořit o značné pravděpodobnosti, že smrtící ránu vypálil právě on. Nezbyvá však-než dát za pravdu soudci Klementu Pavlouškovi, který v odůvodnění rozsudku uvedl, že Utnera nelze s jistotou označit za vraha. Právě tato pochybnost obviněného zachránila před šibenicí. Dalším faktorem se však stalo i to, že se Utner dostal před soud až roku 1947, kdy již společenská poptávka po drakonických trestech poněkud opadala.

Reakce státního aparátu

Celkově lze ozbrojené vystoupení povstalců z 22. září hodnotit jako úspěšné. Henleinovcům se podařilo ovládnout území Javornického výběžku a další příhraniční oblast

69 Viz např.: <https://www.pametnaroda.cz/cs/bartsch-helmut-1933> (Online, cit 1. 11. 2021). Dle jiné verze byl Majzlík zastřelen přímo v budově finanční stráže, odkud pachatelé jeho tělo přenesli do lesa, aby zahladili stopy. Toto tvrzení však nemá sebemenší oporu ve svědeckých výpovědích.

70 To potvrzují i vzpomínky pamětníka Helmuta Bartsche, který však jméno zkomolil na Hutner.

71 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. Ls89/47.

včetně všech tří sídel soudních okresů. Československé ozbrojené útvary zde byly buďto zajaty, nebo se stáhly. V noci z 22. na 23. září se tak vytvořila obranná linie zhruba na čáře Rejvíz – Široký Brod – Vápenná. Povstalci se bez podpory těžkých zbraní nepouštěli dále do hornatého terénu a do blízkosti Jeseníku s jeho vojenskou posádkou. Od dalších diverzních akcí příslušníky Freikorpsu a jejich sympatizanty odrazovalo také vyhlášení mobilizace československé armády. Ráno 23. září bylo v okrese zároveň vyhlášeno stanné právo.

Na vytvoření nové „frontové“ linie měl rozhodující zásluhu velitel četnického oddělení v Jeseníku štábní kapitán František Bařka, který odpoledne 22. září povolal jako posilu četnický oddíl ze Šumperku. Ten měl původně zakročit proti povstalcům na Javorníku. Během přesunu se útvar pod velením Václava Kořistky od hlídky SOS dozvěděl, že okolí Javorníku je již obsazeno henleinovci a že velké množství státních zaměstnanců i německých antinacistů prchá přes Žulovou, kde jim hrozí obklíčení Freikorpem. Oddíl proto pokračoval do Žulové, kde dohlédl na evakuaci civilistů a večer ustoupil před blížícími se bojůvkami Freikorpsu do prostoru mezi Žulovou a Vápennou.⁷²

Situace podél nové linie zůstávala krajně ne stabilní. V Žulové, odkud se četnická posádka stáhla 22. září v pozdních večerních hodinách, záhy začalo živelné zatýkání odpůrců Henleinova hnutí, přičemž byl zastřelen český rolník Rudolf Klimeš. Dle německé kroniky se tak stalo při pokusu o útěk, což lze brát se značnou rezervou. Příštího dne v brzkých ranních hodinách byl nedaleko Žulové při potyčce povstalců s oddílem SOS zastřelen Rudolf Kirchner z Maršíkova.⁷³ Později, 25. září, československá hlídka u železničního mostu nedaleko Vápenné omylem smrtelně postřelila dozorce finanční stráže Jaroslava Karbana.⁷⁴

V posledních dnech září panovaly v regionu dost neutěšené poměry. K 26. září bylo pod kontrolou československých úřadů jen 12 ze 40 obcí jeseníckého okresu. Řada obyvatel z obav před válkou utekla do Německa či na povstalecké území, rodiny státních zaměstnanců se naopak evakovaly do vnitrozemí. V Supíkovicích či Žulové sedláci na útěku zanechávali bezprizorní hospodářské zvířectvo ve stájích. V samotném Jeseníku zůstalo v provozu 80% obchodů, přičemž hotely, kavárny i hostince většinou zavřely. Došlo také k ukončení provozu na železniční trati mezi Brannou a Mikulovicemi, čímž citelně utrpělo zásobování. Vyskytly se případy dezercí vojáků i státních zaměstnanců německé národnosti. Od jeseníckého policejního úřadu zběhli oficiál Müller a strážník Siebert, uprchla též většina pracovníků okresního soudu.⁷⁵

⁷² R. LÁŠEK, *Jednotka*, s. 175–178.

⁷³ J. HRADILOVÁ, „*Domů do Říše!*“

⁷⁴ Milan RYCHLÝ, *Jaroslav Karban, „zapomenutá“ oběť roku 1938*, online: <http://www.jdg.cz/sites/default/files/Karban.pdf> (Online, cit. 1. 11. 2021).

⁷⁵ Moravský zemský archiv v Brně, Zemský úřad Brno, kart. 293, č. j. 18110.

Z výše uvedeného je zjevné, že československé úřady v Jeseníku stále pečlivě a v rámci možností efektivně monitorovaly situaci. Nicméně s ohledem na vládní snahu řešit konflikt diplomatickou cestou bylo upuštěno od vojenské protiakce.

Závěr

Zásadní problém retribuční agendy představuje její roztroušenost, jelikož většina obviněných z Jesenicka byla souzena izolovaně jako jednotlivci, nikoliv ve skupinách. Vyšetřování se tak vždy soustředilo na činnost konkrétní osoby, nikoliv na komplexní popis průběhu povstání v dané lokalitě.⁷⁶ Přesto materiály z provenience opavského MLS poskytují řadu detailů, jimiž lze upřesnit či korigovat výsledky staršího bádání.

Za hlavní přínos excerpce retribuční agendy lze označit poznatky o okolnostech perzekuce místních odpůrců nacismu, jelikož dosavadní výzkumy se převážně soustředily na okolnosti bojového nasazení československých ozbrojených sil, potažmo na osudy civilních státních zaměstnanců.⁷⁷ Podrobnější zmapování by oproti tomu zasloužila zejména organizace pašování zbraní a výzbroje pro povstalce, o níž se zdroje z období okupace a záznamy z poválečného vyšetřování zmiňují jen sporadicky.

Většina obviněných povstalců po válce v zásadě reprodukovala narativ o „samoosvození“ Sudet, vytvořený již během okupace. Zatímco před rokem 1945 však byla materiální a organizační podpora z Říše marginalizována z prestižních a propagandistických důvodů ve snaze heroizovat „odboj sudetských Němců proti ČSR“, po válce byl tento narativ naopak často využíván pro vyvinění se a k popření vazeb povstalců na nepřátelskou cizinu. Obžalovaní nezdůvodňovali povstání jako spontánní pokus místních obyvatel o poklidné „převzetí moci“, k němuž došlo „v dobré víře“ v důsledku očekávané evakuace československých jednotek, kterou avizoval říšský rozhlas. Jako motiv tohoto „převzetí moci“ se příležitostně uvádějí obavy z řádění – patrně zcela imaginárních – „bolševických band“. Pokud obvinění hovořili o Freikorpsu, obvykle popírali vlastní členství a mnohdy tvrdili, že příslušníky bojůvek tvořili jim neznámí lidé, nepocházející z regionu.

Popsaná interpretace přirozeně naráží na několik úskalí. Předně jde o zjevnou nesmyslnost tvrzení o hrozící ozbrojené protiakci komunistů. Lze však předpokládat, že řada příznivců SdP byla o existenci tohoto nebezpečí skutečně přesvědčena v důsledku propagandistické kampaně říšských médií. Dále uvedená argumentační linie nevysvětluje, proč povstalci útočili i na stahující se československé jednotky, jestliže jejich stažení mělo být cílem kýženeho „převzetí moci“, a proč byli odzbrojení státní zaměstnanci internováni na

⁷⁶ Oproti tomu společně byli před MLS v Opavě souzeni povstalci z Liptaně na Osoblažsku nebo část příslušníků bojůvky Viktora Zipse z Kružberku. Srov. O. KOLÁŘ, *Mimořádný lidový soud*.

⁷⁷ Srov. Květoslav GROWKA, *Poslední pošťák z Frývaldova*, in: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera, Opava 2018, s. 306–315.

říšském území. Převažující narativ souzených neobstojí zejména v konfrontaci se svědectvími bývalých příslušníků SOS a německých antinacistů.

Výpovědní hodnotu soudní agendy pochopitelně nelze přeceňovat. Obžalovaní se logicky snažili vylíčit své chování v co nejlepších barvách, stejně tak hodnověrnost svědků je limitována časovým odstupem a řadou dalších možných zkreslení. Přesto nám prameny odhalují množství detailů o průběhu dramatických událostí ze září 1938 a dokreslují mnohdy nejednoznačné charaktery aktérů, čímž vhodně doplňují dosavadní informace o průběhu henleinovského povstání na Jesenicku.

Mezi povstaleckými předáky nacházíme především představitele místní střední třídy a pracující inteligence, často šlo o osoby ve věku od 30 do 50 let, mezi nimiž nechyběli veteráni první světové války. Oproti území Osoblažska však nemáme pramenné dokumentování, že by byli váleční veteráni cíleně vybíráni do velitelských funkcí.⁷⁸ Taktéž fyzická přítomnost „koordinátorů“ či „poradců“ z Říše není doložena. Lze usuzovat, že jisté zadání „z vyšších míst“ mohl plnit Franz Nohawitzka coby rodák z Těšínska, pro jehož přítomnost v regionu nejsou doloženy jiné důvody. Taktéž z Nohawitzovy pozdější kariéry můžeme usuzovat na jeho „zásluhy“ z předválečné éry.⁷⁹

Relativně pestrá socioprofesionální skladba řadových povstalců dokládá úspěch Henleinovy strany v integraci sudetoněmeckého separatismu do jednotného hnutí. V tomto ohledu profil většiny jmenovitě známých pachatelů v zásadě odpovídá skladbě aktérů povstání, doložené z jiných lokalit.⁸⁰ Zároveň je ovšem nutno vzít v potaz, že někteří z mladších účastníků povstání, kteří byli během války povoláni na frontu, se v době poválečného vyšetřování nacházeli v zajetí v cizině, potažmo již byli po smrti, takže se před soud nedostali. Tato okolnost může částečně zkreslit představu o skladbě povstalců. Ač to z pramenů jasně nevyplývá, důležitým faktorem pro posouzení viny z pohledu MLS byla otázka, zda se obviněný do povstání zapojil se zbraní v ruce, což se ne vždy dalo jednoznačně doložit.

Ze strategického hlediska můžeme henleinovské povstání na Jesenicku označit za jednoznačný úspěch povstalců, jimž se podařilo s minimálními ztrátami získat kontrolu nad většinou území okresu. Tato okolnost však samozřejmě nevycházela primárně z početní, materiální či taktické převahy, nýbrž z „vyčkávacího“ postoje československých orgánů, které nepřikročily k protiofenzivě a nadále doufaly v diplomatické řešení krize. Důleži-

78 ZA v Opavě, MLS Opava, sign. 1190/46.

79 Srov. O. KOLÁŘ, *Nacističtí dozorcí před Mimořádným lidovým soudem v Opavě 1945–1948*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy* 10, 2019, č. 1, s. 61–76.

80 Václav JIŘÍK, *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*, Cheb 2000; O. KOLÁŘ, *Aktéři henleinovského povstání ve Vidnavě a Velké Kraši před Mimořádným lidovým soudem v Opavě 1945–1948*, in: *Jesenicko, vlastivědný sborník*, svazek 19, Jeseník 2018, s. 25–31; TÝŽ, *Poválečné vyšetřování tzv. liptaňské tragédie*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy* 2018/01, s. 56–73.

tou okolnost představoval také fakt, že v oblasti pod kontrolou povstalců se nenacházely zásadní průmyslové podniky a že v případě války by byl průnik německé armády do vnitrozemí stále brzděn masivem Hrubého Jeseníku a linií československého opevnění. Územní zisky povstalců tedy měly spíše symbolický význam a jejich protivníci neměli zásadní důvod k protiakci, vyklizení ohroženého Javornického výběžku se naopak v případě války mohlo stát strategickou výhodou.

Henlein Uprising in Jeseník Region in September 1938 Seen through Czechoslovak Investigation Reports

(Summary)

The initial stage of pro-Nazi uprising of Czechoslovak Germans on 12th September 1938 had just a small impact in Silesia. Combat operations in the region started as late as on 22nd September as a reaction to rumours about expected abandoning of borderland by Czechoslovak authorities. The uprising was supposed to speed up the German takeover of the territory.

Although the insurgents were partly equipped and trained by German intelligence service, the field commanders were usually representatives of local middle class and intelligentsia. Nazi authorities from Germany tried to avoid their direct involvement, if possible. Role of probable co-ordinators sent by German intelligence is poorly documented. Citizens of the Reich, who took part in the paramilitary actions, were always formally described as "volunteers".

The insurgents targeted mainly isolated Czechoslovak state institutions (post offices, railway stations or courts) and smaller military and police posts and tried to arrest or expel the Czechs. On several occasions, the ambushes resulted into shootouts. In areas, controlled by insurgents, German socialists and Jews were often apprehended. Killing of several civilians is documented as well.

Czechoslovak armed forces managed to keep control over the city of Jeseník itself, however most of the district was quickly taken over by the Nazis. Czechoslovak authorities decided to temporarily accept the status quo and not to counter-attack, hoping to solve the crisis by the means of diplomacy.

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.

Slezské zemské museum

kolar@szm.cz